

HAJNÓCZI GÁBOR

CENTRUM ÉS PERIFÉRIA

(Társadalomkép és városlaprajz a XV—XVI. századi itáliai építészettelméletben)

A reneszánsz városépítészet története Pienzától Palmanováig számos olyan emléket hagyott maga után Itáliában, amely rávilágít arra, miben álltak az urbanisztikai újítások a középkori városépítészethez viszonyítva. Központi fekvésű főtér, egyenes utcarendszer, szabályos városlaprajz és hasonlóak jellemzik ezt a városépítészetet, a szóban forgó emlékek azonban nem tükrözik vissza a maga gazdagságában azt a teóriát, amely ennek a gyakorlatnak elméleti alapját alkotta. A jelenség egyik oka, hogy kevés „új város” épült meg, mivel a fejedelmeknek — akik számára az ideális város koncepciója megszületett — nem voltak meg az eszközeik a nagyszabású elképzelések kivitelezésére. Ami megvalósult, az is inkább egy városközpont létrehozása (Pienza, Ferrara, Sabbioneta), új utcák és terek nyitása a régi szövetben (Róma) vagy egy fellelővár megalkotása (Urbino). A másik ok a haditechnikában, mégpedig a várvívásban és a várvédelemben bekövetkezett döntő változás volt, ami erődvárosok építését tette szükségessé „civil” városok helyett. A XVI. század közepétől a hadmérnökök önállósulása figyelhető meg, és a reprezentációt a gyakorlatban átvette a katonai célszerűség.

A városépítési gyakorlat tehát csak részben jelenítette meg azokat az elveket, amelyek pedig a kor városról, sőt a társadalomról és a hatalomról alkotott felfogásának is fontos elemei voltak. A XV. és XVI. századi építészeti traktátusok alapján lehetőség nyílik annak rekonstruálására, milyen volt az ideális város képe, azaz milyen volt annak a városnak az alaprajza, utcarendszere, beosztása, amely az építészek elképzelt társadalmi rend építészeti megfelelője volt.

Alábbi rövid tanulmányunkban nem vállalkozhatunk ennek részletes bemutatására. A rendelkezésre álló terjedelem mindazonáltal lehetővé teszi az építészek által megfogalmazott városteóriák társadalmának vázlatos ismertetését, illetve ezzel a társadalommal összefüggő néhány probléma vizsgálatát. Tárgyalásunk során ennek megfelelően először azt kívánjuk vizsgálni, hogy mennyire hierarchikus felépítésű az építészetteoretikusok koncipiálta társadalom. A továbbiakban azt a kérdést kívánjuk tanulmányozni, hogy az ún. középpontos-sugaras városlaprajz mennyiben jelenti ennek a társadalomkoncepciónak grafikai kifejezését. Végül azt kutatjuk, vajon a formaalkotás a városteória esetében

milyen mértékig rendelődik alá racionális követelményeknek, és mennyiben megjelenítője ezen túlmenően szimbolikus jelentéseknek és esztétikai elveknek.¹

1. A társadalom kettéosztottsága. Centrum és periféria

Már a késő-középkorban megfigyelhető volt politikai meggondolások jelentkezése az eszményi kormányzás és államforma filozófiai jellegű koncepcióját aktualizáló allegorikus ábrázolásokon. Sienában például, Ambrogio Lorenzetti falképén a város úgy jelent meg, mint a különböző társadalmi rétegek életének és mesterségeik gyakorlásának szintere, és a kompozíció azt a politikai eszmét sugallja, hogy az egyéni érdeket alá kell rendelni a közjónak.² Jóllehet ez erősen morális jellegű üzenet, a képen szereplő egyértelmű utalások vitathatatlanul aktuális politikai jelentést hordoztak.

Nagyobb hangsúlyt kapott a politikai töltet a reneszánsz korában, és a középkorhoz képest a változás lényege éppen abban van, hogy a város többé már nem tisztán társadalmi politikai szervezet, hanem az egymással szembenálló csoportok konfliktusát megjelenítő rendszer.³ Az itáliai városállamokban a *comune*, vagyis az önkormányzat hatalmát az egyeduralom váltja fel, és a hatalmat egy család vagy egy *signore* gyakorolja. A városi társadalomban, ahol eddig legfeljebb a város és a vidék népessége között volt fölé- és alárendeltségi viszony, szakadás következik be, amennyiben a fejedelem körül létrejön a politikai elit, a másik póluson pedig a különféle munkákat végzők rétegei.

Ha eddig a városban a különböző mesterségeket gyakorlók homogén státusúaknak voltak tekinthetők amiatt, hogy tevékenységeik az *artes mechanicae* körébe tartoztak, most ez is megváltozott. Körükből például az építész kiemelkedett, mivel el tudta fogadtatni, hogy mestersége a szabad művészetek közé kerüljön. Rövid egy-két generáció alatt az építész értelmiségivé vált.

Mint az alábbiakban látni fogjuk, ez az építész-teoretikus teremti meg az ideális város koncepcióját, és pedig nem a fejedelem ellenében, hanem éppenséggel a fejedelem számára. Az ideális város egyszerre építészeti és politikai találmány, amely a rációt és az invenciót a fejedelem szolgálatába állítja. Ebből adódóan hiába keresünk társadalmi igazságtalanságokat bíráló passzusokat az építészeti traktátusokban, ellenkezőleg, a szerzők

¹ A dolgozat szűkre szabott keretei között lehetetlen a teljes XV. és XVI. századi traktátus-irodalmat végigkövetni. Az idézett szerzőket valamely megállapítás igazolására szerepeltetjük, mégpedig úgy, hogy közvetve egy bizonyos evolúció is érzékelhető legyen, amely a XV. század közepe és a XVI. század vége között vitathatatlanul megvolt. Ezzel kapcsolatban meg kell állapítsuk, hogy az Alberti-től Scamozzi-ig ívelő traktátus-irodalom nem tekinthető homogén valaminek, hanem olyan folyamatnak, amelyben az adott társadalmi és politikai feltételek (pápai vagy milánói fejedelmi udvar, velencei köztársaság), eszmeáramlatok (humanizmus, neoplatonizmus, ellenreformáció), végül a szerzők egyéni adottságai (műveltség, szakmai hovatartozás, praxis) különböző tendenciákat jelöltek ki. Ld. ismertetésünket RUDOLF WITTKOWER, A humanizmus korának építészeti elvei című könyvéről, „Magyar Építőművészet”, LXXVIII (1987), 4–5. sz. 100. o. és alább.

² Vö. FELDGES-HENNING, U., The Pictorial Programme of the Sala della Pace: A New Interpretation, „Journal of the Warburg and Courtauld Institutes”, XXXV (1972), 145. o. és alább.

³ ARGAN, G.C. The Renaissance City, New York, Braziller, 1969, 13. o. és alább.

elfogadják a társadalom kettéosztottságát és az ellentmondásokat a tökéletes hatalmi rendszer ideájában igyekeznek feloldani.⁴

Az újítipusú város eszméjét először megfogalmazó Leon Battista Alberti a társadalmat kiválóakra, hivatalnokokra és köznépre osztja, minden bizonnyal Platón *Állam*-ában található kategóriákat követve. Nála a különbséget még nem a vagyoni megoszlás, hanem a tehetség és a szabad művészetek ismerete eredményezi az egyes társadalmi rétegek között. Az mindenesetre tagadhatatlan, hogy a társadalomnak két pólusa van, az egyiket a kiválóak (*primates*), míg a másikat a köznép (*ignobiliores*) alkotja. A társadalmi hierarchia csúcán vagy a király vagy a zsarnok áll, előbbi palotája (*regiae domus*) a város központjában, utóbbié (*arx*) a városon kívül épül.⁵ Megfigyelhető a társadalmi rang szerinti beosztás szempontja a város egészének beosztásában, amennyiben a középületek — szenátus, *curia* és templom — a középpontba kerülnek, ellenben a mesteremberek házai a külső részekbe. Van hierarchia az egyes mesterségek között is; a bankárok és ékszerészek közelebb kerülnek a központhoz mint a szabók, a tímárok viszont a város szélén működhetnek.⁶

Vitathatatlanul monarchikus Alberti állama, de a politikai rendszer nem a fejedelmi hatalom eszköze. Ehhez képest a XV. század második felének teoretikusai félreérthetetlenül olyan városképet írnak le, amely a fejedelem uralma alatti tökéletes hatalmi és politikai rendszert tükrözi vissza. Filarete Sforzinda nevű ideális városa a fejedelemnek (*signore*) készített építészeti javaslat, és mint ilyen, szabályos geometrikus sémát teremt az ideálisra rajzolt társadalmi rend számára. Itt is három társadalmi réteg szerepel, nemesek (*gentili uomini* vagy *gentili*), köznép (*popolari* vagy *mezzani*) és kisemberek (*infimi* vagy *piccoli*),⁷ de a társadalom kettéosztottságát ezúttal is érezni a nemesek, illetve a köznép és a kisemberek között. Még nyilvánvalóbb ez a kettéosztás Leonardónál, aki már csak a nemeseket és a népet említi. A párizsi Institut de France gyűjteményében lévő Codex B két ábráján (16r és 36r) két szintre osztott városokat látunk. A felső szinten árkádos paloták vannak, és itt csak gyalogos forgalom zajlik: ez a nemes emberek (*gentili òmini*) szintje. Az alsó szint ellenben a kocsiké és az épületek alagsorával vagy földszintjével van

⁴ ARGAN, i. m. 14. o. — nézetünk szerint helyesen — hangsúlyozza a reneszánsz-beli ideális város alapvetően politikai jellegét. „The ideal city was, in fact, an artistic and political invention of its time, since it was founded on the principles that the perfect architectural and urban form of the city corresponded to the perfection of its political and social arrangements, conceived and carried out by the wisdom of the prince in the same way that the geometry of the plan and the beauty of the buildings were conceived and carried out by the skill of the architect.”

⁵ ALBERTI, L. B., *De re aedificatoria* — L'Architettura, testo latino e traduzione a cura di G. Orlandi. Introduzione e note di P. Portoghesi, Milánó, Ed. Il Polifilo, 1966. V. 3.

⁶ *De re aedificatoria*, VII. 1.

⁷ AVERLINO, A., azaz FILARETE, *Trattato di architettura*, testo a cura di A. M. Finoli e L. Grassi. Introduzione e note di L. Grassi, Milánó Polifilo, 1972. Filarete traktátusában két helyen tárgyalja a városi társadalom beosztását, a II. és a VIII. könyvben. Noha két féle terminológiát használ (ezért adtuk meg mi is duplán az eredeti elnevezéseket), a társadalmi rétegek azonosak a két leírásban.

egymagasságban. Ez a szint a „köznép használatára és kényelmére szolgál” („a l'uso e comodità del popolo”).⁸

A XVI. században az egyik uralkodó tendencia a fejedelmi hatalom által meghatározott városi struktúra továbbfejlődése volt. Sajátos jelenség a fellegrvár (*cittadella*) kialakulása, amely valósággal megkettőzi a várost. Bár Francesco di Giorgio-nál már szerepel a várossal összeépült erősség (*rocca*), tehát lényegében XV. századi találmány, mégis, mint fejedelmi védelmi létesítmény Cataneo teóriájában jelenik meg a maga kiteljesedett formájában.⁹ Építésznünk hangsúlyozza, hogy csak olyan városban van szükség rá, ahol fejedelem (*Principe*) van hatalmon, köztársaságban felesleges. A sienai Cataneo ez utóbbinál bizonyára Velece példáját vette alapul.

A *cittadella* mindenben megismétli a várost, amennyiben van főtere, merőleges utcarendszere, csakhogy mindezt kisebb méretek között. „A fellegrvár nem más, mint egy kis város” — írja Cataneo.¹⁰ Ennek az erősségnek nem csak a külső támadás ellen való védelem a rendeltetése, hanem a városi nép lázongásainak leverése is. Cataneo — és ebben nincs egyedül kortársai között — helyesli a fellegrvárnak ez utóbbi funkcióját is. Meggyőződése, hogy a zavargásból csak baj származik, és a rend nem csupán a fejedelemnek, hanem a népnek is érdeke. Így végeredményben újabb polarizáció jött létre, mégpedig ezúttal nem társadalmi, hanem politikai jellegű. Ezt a szembenállást fejezi ki az a szabályos mértani séma, amely egy tíszögű városalaprajzot egybeszerkeszt egy ötszögű fellegrvár-alaprajzzal. Itt érkezünk el a társadalmi és politikai viszonyok grafikai megjelenítésének problémájához.

2. A centrális-radiális városalaprajz

A XV. századi építészetteoretikusok az ideálisnak tartott társadalmi struktúra számára kidolgozták az adekvát városalaprajzot, a centrális-radiális sémát. A szabályos sokszög sarkaira bástyák kerülnek, míg a bástyák közötti falszakaszon nyílnak a kapuk, amelyeken keresztül egyenes utak vezetnek — sugarasan — a város főtérére. Van a városközponttal koncentrikusan haladó, a sugárutakat metsző útrendszer is, amely a kereszteződéseknel kisebb tereket alakít ki. A város központja a főtér, amely kezdetben — a középkori hagyománynak megfelelően — négyszög alakú, majd később felveszi az alaprajz sokszögformáját.

⁸ Vö. GARIN, E., *La città in Leonardo*, in „Lettura Vinciana”, XI., Firenze, Giunti Barbera, 1973, 13. o. és alább.

⁹ *I quattro primi libri di architettura di Pietro Cataneo Senese*, Venence, 1554, majd további négy könyvvel kibővíve: *L'architettura di Pietro Cataneo Senese*, Venence, 1567.

¹⁰ 1554-es kiadás, 10v. old.

Az alaprajzi séma Filarete traktátusában jelent meg először, és jóllehet számos fogyatékosága miatt nem lehet az elv legjobb megoldásának tekinteni, primátusa vitathatatlan.¹¹ Filarete először mond le múltból örökölt sémák adaptálásáról (Alberti például — Vitruvius és Platón nyomán — köralaprajzú sémát javasolt), és dolgoz ki az új követelményeknek megfelelő egyéni megoldást. Sémája, bármilyen gazdag szimbolikus jelentéstartalma van is, nem pusztán formai szempontból jelentős teljesítmény, hanem funkcionális szempontból is. Az építész Filarete arra törekedett, hogy ésszerűen rendezze el a kormányzás, a mesterségek és egyéb tevékenységek épületeit és tereit. Legfontosabb kormányzati épület a fejedelmi palota, amely a főtérre kerül, és vele szemben, a tér másik oldalán a főtemplom épülete áll. Ugyancsak a főtér közelében kapnak helyet a katonai parancsnok (*capitano*), a polgármester (*podestà*), továbbá a bíróság (*ragione del comune*) palotái. A sugárutak és az őket keresztező keskenyebb utak találkozásánál lévő kisebb tereken fa-, gabona- és borpiac létesül, továbbá mészárszékek és kézműves-műhelyek kapnak helyet.

A centrális-radiális sémában rejlő tervezési lehetőségeket Francesco di Giorgio aknázza ki, aki számtalan változatot dolgozott ki a témára. Megoldotta azokat a nehézségeket, amelyek a városi forma és a főtér, valamint a főtér és a betorkolló utcák összeegyeztetéséből származnak. Sémáin nem csak sugaras, hanem merőleges utcarendszerrel is kísérletezett,¹² és ezzel, úgy tűnik, kettős hagyományt teremtett.

Hogy a centrális-radiális séma mekkora jelentőségre tett szert a XVI. században, jól mutatja, hogy Vitruvius városát is ennek felhasználásával illusztrálták,¹³ jóllehet az antik szövegben más leírás található.

A XVI. századi építészetteoretikusok körében is népszerű volt, elegendő az ifjabb Antonio da Sangallo és Peruzzi rajzaira hivatkozni. A század közepétől azonban megfigyelhető a merőleges utcarendszer preferálása a sugarassal szemben. Cataneo alaprajzain csakúgy a merőleges szisztéma látható, mint Scamozzi sémáján, valamint a Daniele Barbaro-féle Vitruvius-kiadás illusztrációján. Ennek a váltásnak valószínűleg esztétikai és gyakorlati okai egyaránt voltak. Tudjuk, hogy az építészek kedvelték a terek négyyszögletes, teremszerű, egyöntetű oszlopsorral keretezett kiképzését, amiről például Palladio is

¹¹ DE LA CROIX, H., *Military Architecture and the Radial City Plan in Sixteenth Century Italy*, „Art Bulletin”, XLII (1960), 263. o. és alább, hangsúlyozva azokat a hibákat, amelyek Filarete rajzán találhatók (a főtérbe torkolló utcák és a tér alakjának megoldatlan problémája, stb.), úgy tartja, hogy Francesco di Giorgio a sugaras városalaprajz igazi megalkotója. Nem minden művészettörténész ért egyet ezzel az állásponttal (ld. SUSAN LANG és HORST DE LA CROIX vitáját, in „Art Bulletin”, XLIII (1961), 359–361. o.).

De La Croix érvei alapvetően az építészeti használhatóság problémáját érintik, és minthogy szerinte Filarete rajza gyakorlati szempontból „használatlan” („It contains elements which are mutually exclusive and which, for all practical purposes, render it useless”), nem lehet ő az igazi inventor. A magunk részéről vitathatatlannak tekintjük Filarete eredeti invencióját, és éppen a rajz sajátos jellegében látjuk fontos történelmi jelentőségét, ugyanis világosan megmutatja, miként érvényesültek egyszerre „mágikus” és racionális elvek az építészeti formaalkotásban.

¹² Cod. Magliabechiano II. I. 141, fol. 29r és 29v.

¹³ Cesare Cesariano Vitruvius-kiadásában (Como, 1521), majd az ő nyomán Giovanni Battista Caporali verziójában is (Perugia, 1536) a centrális-radiális városi séma szerepel a vitruviusi város illusztrációjaként.

beszél. Építészeti oka a napi tervezési és kivitelezési gyakorlatból származhatott, amit megerősíthetett a Vitruviusnál szereplő leírás az egymásra merőleges városi utcák rendszeréről.

Egyértelműbb sikere volt a Francesco di Giorgio által kidolgozott centrális-radiális sémának a katonai építészek körében. Nem kétséges, hogy a XVI. századi hadmérnöki traktátusokban megjelent új típusú erőd alaprajzi elrendezését Francesco di Giorgio rajzai alapján dolgozták ki. A sokszögű alaprajz sarkaira elhelyezett bástyák közötti összeköttetést a középponton áthaladó utak kiválóan biztosították, ennél fogva kézenfekvő volt a séma felhasználása. A katonai építészek — Belucci, Lupicini, Lorini, De Marchi — szinte kizárólag radiális útszerű alaprajzot említenek, ami szemükben az ideális megoldást jelentette. Éppen ez lett a megkülönböztető jellegzetesség a „civil” és a katonai építészeteoretikusok között, hiszen a hadmérnökök nem ismertek semmiféle esztétikai vagy építészeti szempontot, csakis a katonai célszerűséget. Amikor szembetalálkoztak a városi lakosság „civil” érdekeivel, azokat alárendelték a katonai megfontolásoknak. De Marchi pl. sok tekintetben követi az építészeti traktátusokban szereplő elrendezést, kijelöli a középpontban a *Signoria* palotáját, valamint a város főtemplomát (*Chiesa Cathedrale*), viszont a városközpontba helyezi a kaszárnyákat, ahol a katonai őrség és a legénység (*Servitori e Guardie de'Soldati*) kap helyet. Ide kerül a fegyvertár, a tüzérség és a lőpor-tár is.¹⁴

Nem lenne teljes az ideális város koncepciójáról szóló leírás, ha csak az ésszerűséget és a gyakorlati megfontolásokat említenénk mint alakító tényezőket. Vannak olyan elvek, amelyek az egész XV. és XVI. századi városelméletet jellemzik, és ezeket általános alapelveknek tekinthetjük. Talán a legfontosabb ezek között a szabályosság (geometrizmus), a középpontosság, és végül az antropomorfizmuson alapuló arányosság.

3. Formai alapelvek: szabályosság, középpontosság, arányosság

A reneszánsz korában az építészek a város formájában is a tökéletesség elérésének eszközt látták. Ez magyarázza a szabályos alaprajzi sémák kedvelését. A szabad formalkotásnak, amely elsősorban az alaprajzra vonatkozott, két előfeltétele volt.

Mindenekelőtt meg kellett szabadulni a domborzati viszonyok középkorban érvényes meghatározó szerepétől, és ki kellett mondani a síkvidékre települő város előnyeit. Filarete már nem hegyre, hanem egy folyó völgyébe, sík terepre helyezi a Sforzindá-t, amelynek ennél fogva szabályos csillagformájú alaprajzot alakíthat ki.

A szabályosság másik előfeltétele a város egészére irányuló tervezői szándék volt. Már Alberti totalitásként fogta fel a várost, amelynek kialakítása egyesíti az építészet minden részproblémáját. Noha a konkrét tervezői gyakorlat egyes városrészek rendezésével vagy

¹⁴ Della architettura militare del Capitano Francesco de'Marchi Bolognese, Gentil'Homme Romano; Libri tre, Brescia, 1599, II. 4.

átépítésével foglalkozott, a teória a város egészének újraalkotását tűzte ki célul. Ebből a szempontból nem volt különbség az építészek és a hadmérnökök között, mivel ez utóbbiak szintén teljes egészben, az erőd-városban gondolkodtak. A szabályos sokszög alakú falgyűrű továbbá mind a két felfogás esetében nem csupán a város belső beosztásának rendjét feltételezte, hanem a társadalmi rend ilyen vagy olyan módon történő, de szabályos elrendezését is.

Külön jelenség a város központjának kiemelt fontossága, mind a várostervező építészek, mind az erődtervező hadmérnökök szempontjából. Itt egyszerre vannak jelen esztétikai, politikai és gyakorlati szempontok. Az építészek számára a középpontos alaprajzi formák, közöttük is a kör — középpontjával és kerületével — a kozmosz (és isten) tökéletességét jelentette meg, amiből következett például a centrális alaprajzú templom iránti vonzalom végig a reneszánsz korában.¹⁵ Az egység és a végtelenség szimbólumaként tekintett körnek ezt a népszerűségét ismervé törvényszerűnek vehetjük, hogy a város középpontos és szférikus alaprajzának ugyancsak megvolt ez — az alapvetően neoplatonikus eredetű — szimbolikus jelentése.¹⁶

A főter egyszerre társadalmi és politikai központként jelenik meg az építészeti traktátusokban. Nem lehet azonban egyértelműen szekularizált központnak tekinteni, mivel a teoretikusok a város főtemplomát is a főter egyik oldalára teszik. Azzal, hogy a katedrális nincs a város közepén, egyértelmű a középkori hagyománnyal való szakítás, a vallás és képviselői mindemellett jelen vannak a társadalomban, épületeik pedig a városszövetben. Nincs semmilyen torony vagy egyéb épület a főter közepén: négyszögletes (majd a későbbiekben sokszög alakú), körben árkádos kiképzésével egyszerre jeleníti meg a hatalom támasztotta igényeket, illetve az építészet racionális és esztétikai elveit.

Nem üres a főter ezzel szemben az erődtervezők elképzelései szerint. Itt, ahonnan minden bástya és falszakasz áttekinthető, magas torony emelkedik az őrszemek és megfigyelők számára. Ezzel az építészek árkádos tere ugyan nem veszíti el aktualitását, csak kiegészül olyan elemmel (és további másokkal), ami a városközpontnak a tisztán védelmi, azaz gyakorlati követelményeknek való alárendelését jelenti.

Végül az antropomorfizmuson alapuló arányosság egészíti ki a szabályosság és középpontosság elveit. Ennek lényege az a meggyőződés, hogy (miként a harmónikus épület), a jól megépített város is az emberi test arányai szerint kell hogy felépüljön. A Francesco di Giorgio által megfogalmazott tétel, amely szerint a város egyes részei úgy aránylanak az egészhez, mint ahogy egy tag az emberi test egészéhez,¹⁷ Vitruviustól származó elven alapul, és általánossá vált az egész reneszánsz esztétikai szemléletére. Érdekes megfigyelni, hogy jóllehet merőben esztétikai jellegű követelmény, a hadmérnökök is magukévá tették, ennél fogva egyöntetűen érvényes a városnak mint műalkotásnak a tétélezése.

¹⁵ Ld. WITTKOWER, R., *Architectural Principles in the Age of Humanism*, London, 1952, magyar kiadása, Bp., 1986, alapvető megállapításait a koralaprajzú templom szimbolikájáról.

¹⁶ Ld. részletesen MARCONI, F., *Il problema della forma della città nei teorici di architettura del Rinascimento*, in „Palladio”, N.S. 22, 1972, 1-4, 49. o. és alább.

¹⁷ FRANCESCO DI GIORGIO MARTINI, *Trattati di architettura ingegneria e arte militare*, a cura di C. Maltese, trascrizione di L. Maltese Degrassi, Milánó, 1967, 365. o. „La ultima, che tutte le dette parti sieno corrispondenti a proporzionate alla città tutta, come el membro a tutto el corpo umano.”

Gábor Hajnóczy

Centre and Periphery

(Social image and city layout in 15th—16th century architectural theory in Italy)

The study is based on the preliminary assumption that 15th—16th century principles of city architecture in Italy are not reflected in the urbanistic developments achieved, but rather in the so-called „ideal city” concepts. Theories of Alberti, Filarete, then those of Cataneo and Scamozzi, were devised to supply an architectural solution for an ideal society which is without conflicts but has a hierarchical structure and is subject to a principal power. Since the architectural theoreticians are not striving for social reform, their proposals to the questions under debate are not ideological but rational in character. City layout and society correspond to each other: in the geometrically symmetrical layouts the centre is the symbol of power, wealth and privilege, while the concentrically more outlying parts and peripheries symbolize the less well-to-do in social category. The central graphic pattern reflects rational principles as well as complying with aesthetic requirements, because — in accordance with the contemporary world picture — it symbolically expresses cosmic perfection.